

ПСИХОЛОГІЧНІ ПОТЕНЦІАЛИ ВІРТУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ У ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Назар М.М. Психологічні потенціали віртуального навчання у постіндустріальному суспільстві. Метою дослідження є виявлення ролі навчання у віртуальному середовищі мережі Інтернет у постіндустріальному суспільстві. Навчання у віртуальному середовищі мережі Інтернет виявляє свою психологічну роль не лише як можливість, але і як провідну властивість, що характеризує суспільство нової (постіндустріальної) формації та є базово притаманним для нього, з урахуванням двох чинників: по-перше, потреби індивідумів постійно здійснювати опрацювання нових знань, вмінь та навичок, що необхідно для забезпечення власної соціальної продуктивності та адаптивності, по-друге – функціонування та розвитку віртуального мережевого простору Інтернету, що перетворюється на провідний майданчик для навчання та самонавчання, як індивідуального, так і групового. Ці два психологічних ресурси починають займати ключові позиції для розвитку психічних, інтелектуальних можливостей сучасної людини – представника постіндустріального суспільства. Навчання та освіта з кожним роком все більш розширюються, а в деяких випадках і переміщуються, у віртуальний простір мережі Інтернет. Стає все більш актуальною необхідність виваженого та безпечного розвитку навчання у віртуальному середовищі Інтернету, залучення до нього як нових учасників, так і педагогів (викладачів, тренерів, ведучих навчальних програм і курсів, тренінгів, занять, вебінарів і т.п.), зростають потреби у різнобічних психологічних дослідженнях його можливостей, переваг і недоліків, особливостей різних змістовних напрямків і аудиторій учасників навчального процесу.

Ключові слова: віртуальний простір, дистанційна освіта, дистанційне навчання, електронне навчання, постіндустріальне суспільство, Інтернет.

Назар М.Н. Психологические потенциалы виртуального обучения в постиндустриальном обществе. Целью исследования является выявление роли обучения в виртуальной среде сети Интернет в постиндустриальном обществе. Обучение в виртуальной среде сети Интернет обнаруживает свою психологическую роль не только как возможность, но и как ведущее свойство, характеризующее общество новой (постиндустриальной) формации и являющееся базово присущим для него, с учётом двух факторов: во-первых, потребности индивидумов постоянно осуществлять проработку новых знаний, умений и навыков, что необходимо для обеспечения собственной социальной продуктивности и адаптивности, во-вторых – функционирования и развития виртуального сетевого пространства Интернета, превращающегося в ведущую площадку для обучения и самообучения, как индивидуального, так и группового. Эти два психологических ресурса начинают занимать ключевые позиции для развития психических, интеллектуальных возможностей современного человека – представителя постиндустриального общества. Обучение и образование с каждым годом всё более расширяются, а в некоторых случаях и перемещаются, в виртуальное пространство сети Интернет. Становится всё более актуальной необходимость обоснованного и безопасного развития обучения в виртуальной среде Интернета, привлечения к нему как новых участников, так и педагогов (преподавателей, тренеров, ведущих обучающих программ и

курсів, тренінгів, занять, вебінарів і т.п.), ростуть потреби в різносторонніх психологічних дослідженнях його можливостей, переваг і недоліків, особливостей різних змістових напрямків і аудиторій учасників навчального процесу.

Ключові слова: віртуальне простір, дистанційна освіта, дистанційна освіта, електронна освіта, постіндустріальне суспільство, Інтернет.

Постановка проблеми. Прогрес індустріальної суспільної форми створив передумови для переходу на нову стадію суспільного розвитку – стадію постіндустріального суспільства. На цій стадії виробництво товарів за своїм значенням поступає виробництву послуг та знань, тоді як головною суспільною цінністю стають знання та більш загально – інформація. Набувають особливого значення розподіл знань, що має соціальний характер та певним чином репрезентує соціальну ієрархію, можливості до ефективного пошуку, зберігання, застосування вже наявних знань, продукування нових знань та їх розповсюдження. Психологічну цінність для особистості набувають як самі знання та здатності опрацювати їх, та і їх нестача, що впливають на продуктивність багатьох, якщо не всіх, видів діяльності, успішність в цілому.

Завдяки постійному науково-технічному прогресу, активній інтеграції технологій у переважну більшість сфер життя людини, динамічності змін, що зростає, збільшуються також і особистісні потреби в розвитку продуктивного, дивергентного мислення, рефлексивності, в усвідомленні та розкритті зворотних зв'язків між діяльністю та знаннями. Завдяки поступу науки та впровадженні результатів її розвитку відносини у суспільстві раціоналізуються, ставлення до природи стає більш екологічним, колективна та індивідуальна діяльність стають більш продуктивними. Різні галузі психології починають відігравати значущу роль у формуванні та задоволенні потреб у знаннях, націлених на розв'язання соціальних і особистих невизначеностей. Навчання та освіта протягом всього життя (life-long learning) стає для представників постіндустріального суспільства однією з провідних діяльностей, адже ступінь їхньої життєвої продуктивності та соціальної адаптивності напряму залежить від якості, обсягу, новизни та системності опрацьованих знань, вмінь і навичок. Постійні навчання та освіта, стаючи репрезентацією всього постіндустріального суспільства, психологічно розкривають себе як ключовий особистісний ресурс, головний інструмент інтелектуального розвитку та саморозвитку.

Найвищий рівень зосередження інформації досягається у віртуальному просторі мережі Інтернет, що стає основною технічною платформою для пошуку, зберігання, розповсюдження та виробництва нових знань. Віртуальний простір виконує функцію головного всесвітнього майданчика, що забезпечує здійснення функцій навчання, самонавчання, перенавчання, отримання освіти представниками постіндустріального суспільства. Актуальність психологічного дослідження навчання у віртуальному просторі в умовах розвитку постіндустріальної суспільної форми є очевидною. Предметом дослідження є навчання у віртуальному просторі Інтернету у постіндустріальному суспільстві.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Для мільйонів представників постіндустріального суспільства майже постійна освіта та навчання протягом всього життя, включаючи самоосвіту і самонавчання, складає одну з ключових цінностей в

особистісній ієрархії цінностей, є однією з провідних діяльностей, причому значення останньої лише збільшується з часом. Відповідні тенденції детерміновані, в основному, все більшим зміщенням суспільного виробництва з виробництва товарів на виробництво послуг та інформації, з розвантаження все більшої кількості людей від тяжкої фізичної праці, все більшої актуалізації продуктивного, творчого мислення та інтелектуальної праці. Навчання та освіта протягом всього життя здійснюються переважно у таких форматах, як тренінги, навчальні курси, семінари, майстер-класи, індивідуальні заняття тощо. Суспільний попит на інформацію або, більш конкретно, знання зростає, що визначає збільшення індивідуальної цінності знань та технологій роботи з ними. Ефективність роботи зі знаннями поступово стає ключовим показником людської ефективності та переважає показник володіння обсягом знань: не кількість і навіть не якість знань стають провідним чинником персональної успішності, висхідного руху соціальною ієрархією та інтерконтекстуальної адаптивності в суспільстві, а саме ефективність пошуку, опрацювання, зберігання, упровадження в практику, виробництва нових знань. Знання та ефективність роботи з ними перетворюються на провідний психологічний ресурс як на груповому, так і на індивідуальному рівнях.

Навчання та освіта в умовах постіндустріального суспільства змінюються, ампліфікуються новими можливостями, контекстами та технологіями. В процесі того, як бурхливо розвиваються та розповсюджуються інфокомунікативні та мультимедійні технології, відбувається інтенсивна інтеграція електронних розробок майже в усі контексти діяльності людини, психічні здатності останньої розширюються, перш за все за рахунок вільного доступу до майже необмежених обсягів знань у мережевому просторі Інтернету. Майже всі сфери діяльності людини, зокрема навчання, ампліфікуються новими можливостями, інструментами та умовами, в той час як віртуальний простір всесвітньої електронної мережі стає головним джерелом та концентрацією знань в світі, поступово перетворюючись на найбільш значущий навчальний і освітній майданчик. Навчання та освіта з кожним роком все більш розширюються, а в деяких випадках і переміщуються, у віртуальний простір мережі Інтернет.

Виходячи з тенденцій масового розповсюдження інформаційних і мережевих технологій в постіндустріального суспільстві та їх інтеграції у майже всі сфери діяльності людини, зокрема у навчання та освіту, навчання у віртуальному просторі починає все більшою мірою визначати продуктивність, успішність і соціальну адаптивність індивідумів.

Формулювання мети і завдань статті. *Метою* дослідження є виявлення ролі навчання у віртуальному середовищі мережі Інтернет у постіндустріальному суспільстві.

Завданнями дослідження є: розкриття психологічних властивостей діяльності представників постіндустріального суспільства; виявлення ролі та значення навчання у постіндустріальному суспільстві; виявлення потенціалів мережі Інтернет як контексту здійснення освіти та навчання.

Виклад методики і результатів дослідження. Постіндустріальне суспільство, як і будь-яке інше, функціонує на ґрунті ключової для себе системи цінностей, що в даному випадку включає знання, їх постійне виробництво, пошук та обмін, різномірне глобалізацію та інтеграцію, подовження життя, подовження працездатного віку, покращення якості життя, навчання протягом всього життя (що стає все довшим). Процес отримання освіти в широкому сенсі, перманентне навчання починає займати особливе

місце в ієрархії цінностей постіндустріального суспільства, оскільки визначає продуктивність діяльностей індивідуума, гнучкість соціальної адаптації, якість життя в цілому. В процесі становлення постіндустріалізму психологічне значення постійного навчання зростає.

Сучасні концепти психологічних, соціальних, економічних, політичних, наукових та ін. властивостей ери постіндустріального суспільства інтегруються у масову, буденну свідомість його представників, впливаючи на визначення ціннісно-орієнтувальних (ментальних) карт, моделей мислення й діяльності. Створюються та розвиваються нові уявлення про успішність та умови її досягнення, що значним чином засновуються на ключовій ролі постійного навчання, перенавчання та самонавчання, освоєння та застосування інформаційних технологій, що постійно оновлюються, перенесення здійснення важкої фізичної праці з людини на автоматизовані та роботизовані виробництва, все більшій ролі розумової творчої праці. Образом-репрезентацією постіндустріального суспільства є «трійця», що включає до себе орбітальні супутники зв'язку, кабельне телебачення та комп'ютери, тоді як останні, в результаті перманентної мініатюризації, зменшуються у розмірах і починають використовуватися як імпланти для розширення психічних і фізичних можливостей індивідуума [3; 13; 15].

Продуктивність діяльності представників постіндустріального суспільства все більш значним чином визначається персональними та груповими можливостями у володінні інформацією (знаннями), її знаходженні, фільтрації, аналізі, збереженні, використанні та продукуванні. Оптимальні, найбільш ефективні рішення суттєво детермінуються проведеною роботою зі збору, опрацювання та впровадження знань, їх аналізу, творчого осмислення та використання у практиці. Межі когнітивних потенціалів людини в обробці значних за обсягом інформаційних масивів розширюються завдяки застосуванню електронних розробок, гаджетів і найбільшою мірою – в результаті доступу індивідуумів до мережі Інтернет, що є на даний момент інформаційним простором з майже невичерпними джерелами знань, а обсяг наявної у ньому інформації з кожним роком суттєво збільшується. Все більш значущу роль відіграє «lifelong learning» – освіта та навчання протягом всього життя, спрямована на ампліфікацію ментальних можливостей людини, формування нових та оновлення тих, що вже існують, компетенцій, підвищення продуктивності у багатьох видах діяльності. Таке навчання стає затребуваним з боку суспільства, адже покращує продуктивність його членів, має економічні, соціальні, психологічні переваги [1; 9; 10; 11].

Розвиток постіндустріального суспільства, разом зі змінами у виробництві товарів і послуг, формує оновлену систему цінностей, що займають провідне місце у ментальних картах мільйонів його представників, змінюють їх ціннісно-орієнтувальні стратегії діяльності, ієрархії установок, весь уклад життя. На одне з провідних місць в системі цінностей висувається постійне навчання, перенавчання та самонавчання, розвиток інтелектуальних потенціалів (особистісне зростання), культурне дозвілля, пріоритет духовних цінностей над матеріальними. Оскільки домінуючим виробництвом у постіндустріальному суспільстві, на відміну від індустріального, вже є не виробництво товарів, а виробництво послуг та знань, на ключові позиції висувається розвиток інтелекту, вдосконалення мислення, безперервне навчання, орієнтація у масивах знань задля ефективного доступу до потрібних і виробництво нових. Розумова праця стає домінуючою по відношенню до фізичної, а остання все більшою мірою передається

технологіям автоматизації та роботизації. Попит суспільства на мислення, творчість, знання визначає їх актуалізацію на груповому та індивідуальному рівнях [6; 7].

Базовими для постіндустріального суспільства стають такі тенденції, як масова та глибока інформатизація практично всіх сфер життєдіяльності людини, синтез розробок у сфері науки та техніки, медичні інновації та покращення медичного обслуговування, розвиток освіти, покращення освіченості індивідуумів, навчання, перенавчання та самонавчання протягом життя та ін. Умови діяльності в постіндустріальному суспільстві сприяють не лише підвищенню якості діяльності та життя його представників, але і надають ресурси психологічного плану, необхідні для розвитку та ампліфікації інтелектуальної сфери. В цей час головною репрезентацією роботи зі знаннями у суспільстві, а саме виробництва, пошуку, фільтрації, накопичення, обміну та використання інформації, стає всесвітня електронна мережа – Інтернет, що стає можливим завдяки здійсненню процесів глобалізації та інтеграції на географічному та міжгалузевому рівнях. Цей глобальний віртуальний простір поступово стає ключовою платформою для організації та здійснення навчання і освіти [5; 14].

Суспільний прогрес, в результаті якого відбувається перехід з однієї суспільної формації (індустріальної) на іншу (постіндустріальну), відбувається на ґрунті сукупності чинників. Зокрема, виділяється такий чинник, як кількість працівників на матеріальних виробництвах, яка зменшується в результаті модернізації технологій, автоматизації та роботизації виробництв. Суспільні зміни, при яких робітників на індустріальних виробництвах стає менше, створюють для них виклики та більш високі освітні вимоги, вимоги до інтелектуального розвитку, здатностей самостійно і творчо мислити, оперувати знаннями. Освіта та навчання стають базовою, загальноприйнятною, такою, що визначає діяльність та адаптацію у соціумі, цінністю. Створюється взаємна залежність: освічені представники суспільства потребують більш якісних послуг і товарів, в той час як надання таких послуг і товарів визначається діяльністю фахівців з високою кваліфікацією, зокрема таких, які здійснюють діяльність з високою інтелектуальною часткою. Навчання у віртуальному просторі мережі Інтернет стає зручним і продуктивним ресурсом, здатним сприяти цій тенденції та допомагати їй подальшому розвитку [2].

Постіндустріальне суспільство характеризується сукупністю ключових психологічних особливостей, серед яких особливе місце займає актуалізація можливостей, ролі та значення «чинника людини», її інтелектуальних потенціалів, розвитку мислення, що пов'язано з новими умовами діяльності, при яких розумова праця цінується та оплачується вище за фізичну чи механічну. Суб'єкт перманентно навчається новим знанням, вмінням і навичкам протягом всього життя, отримує (іноді неодноразово) освіту; організації «постіндустріальної» хвилі забезпечують регулярні навчання співробітників, націлені на підвищення їхньої кваліфікації, оволодіння новими знаннями та вміннями, все частіше переносячи навчання у віртуальний простір (повністю або у змішаному форматі). Класичні стандарти у виробництві переосмислюються через все більшу індивідуалізацію потреб користувачів. Зростає переважання дрібносерійних партій товарів та їхня модифікація під потреби вузьких цільових аудиторій, що відбувається на фоні зростання попиту на пропозиції в сфері послуг і нематеріальні, духовні блага [8; 14; 16; 17].

Психологічною властивістю, що фундаментально характеризує суспільство постіндустріальної формації, є чинник володіння знаннями, процес, мета і результат

розвитку мислення, до якого включаються вміння та потреби шукати, знаходити, відфільтровувати потрібні знання, зберігати, структурувати, організувати їх, продуктивно використовувати, розповсюджувати та креативно створювати нові. Така розстановка пріоритетів дозволяє описувати постіндустріальне суспільство як «інформаційне», «постекономічне», «комп'ютерне», «мережеве», «віртуальне» [2; 18].

В психологічному плані загрози втратити можливості володіти (знаходити, опрацювати) актуальні знання та, як наслідок, увійти в стан соціальної дезадаптації, здатні призводити в постіндустріальному суспільстві до масового розвитку тривожності, страхів, стресів, неврозів, обмежувати можливості для інтелектуального та особистісного зростання, блокувати усвідомлення духовних цінностей і смислів власного життя. Таким чином, хоча постіндустріальне суспільство надає значні потенціали для інтелектуального та особистісного розвитку, розширення когнітивних горизонтів, гарантій для здійснення цих потенціалів не має через наявність чинників, що їх обмежують і також відносяться до особливостей діяльності у середовищі цього суспільства. Навчання та, ще більшою мірою, інтернет-навчання стає тим психологічним інструментом, що спрямований на ефективне подолання соціальної дезадаптації та пов'язаних з нею або зі страхом її пережити нересурсних станів індивідуума [6; 8; 12].

Список постіндустріальних суспільств сучасного світу, що характеризуються домінування третинного сектору економіки, включає США, Південну Корею, Сингапур, Японію, Німеччину, Великобританію, Нідерланди, Канаду, Ізраїль тощо. Біля третини всього населення в цих країнах зайнято в інтелектуальній та/або творчій сфері, все більша кількість людей стають учасниками навчання та освіти протягом всього життя, користується навчанням у віртуальному середовищі Інтернету. Здатності до продуктивного та дивергентного мислення, розв'язування завдань інноваційними способами, творчого руху попереду стандартів і шаблонів, ведення за собою інших, постійного навчання та самонавчання новому, отримання нової освіти або освіт, перманентному опрацюванню нових знань, вмінь і навичок, є провідними психологічними особливостями вчених, громадських діячів, представників мистецтва, журналістів, письменників, інженерів тощо. Знання та вміння їх знаходити, застосовувати, генерувати стають в постіндустріальному суспільстві найголовнішим, найбільш цінним і актуальним товаром, від дії якого залежить майже будь-яка область людської діяльності та її ефективність. Інформація та, більш конкретно, знання як продукт діяльності, як беззаперечна цінність, як інструмент досягнення цілей набувають есенціального значення для життя, діяльності та розвитку, тоді як навчання і, перш за все, навчання у віртуальному середовищі мережі Інтернет, стає способом оволодіння знаннями та пов'язаними з ними вміннями та навичками шляхом оптимізації власної відповідності до актуальних запитів і завдань постіндустріального суспільства [4; 6; 14; 17].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Навчання у віртуальному середовищі мережі Інтернет виявляє свою психологічну роль не лише як можливість, але і як провідну властивість, що характеризує суспільство нової – постіндустріальної – формації та є базово притаманним для нього, з урахуванням двох чинників: по-перше, необхідності індивідуумів постійно здійснювати опрацювання нових знань, вмінь та навичок, що необхідно для забезпечення власної соціальної продуктивності та адаптивності, для розвитку інтелектуальних потенціалів, здатностей обробляти масиви

актуальної інформації; по-друге – функціонування та розвитку віртуального мережевого простору Інтернету, що перетворюється на провідний майданчик для навчання та самонавчання, як індивідуального, так і групового, на головне джерело знань для переважної більшості громадян. Ці два психологічних ресурси починають займати ключові позиції для розвитку психічних, інтелектуальних можливостей сучасної людини – представника постіндустріального суспільства.

Продуктивність діяльності представників постіндустріального суспільства все більш суттєвим чином визначається персональними і груповими можливостями у володінні інформацією (знаннями), її знаходженні, фільтрації, аналізі, збереженні, використанні та продукуванні. Зростають потреби у креативному мисленні, оскільки саме воно найбільш продуктивно виробляє нові якісні знання та оброблює ті, що вже існують. Оптимальні, найефективніші рішення суттєво детермінуються проведеною роботою зі збору, опрацювання та впровадження знань, їх аналізу, творчого осмислення та використання у практиці. Однією з головних цілей навчання, зокрема у віртуальному просторі Інтернету, стає формування мислення, що є ефективним у пошуку та виробництві знань.

Перспективи подальших досліджень. Стає все більш актуальною необхідність психологічних досліджень можливостей проектування, організації та здійснення виваженого та безпечного розвитку навчання у віртуальному середовищі Інтернету, залучення до нього як нових учасників, так і педагогів (викладачів, тренерів, ведучих навчальних програм і курсів, тренінгів, занять, вебінарів і т.п.). Зростають потреби у різнобічних психологічних дослідженнях його потенціалів, переваг і недоліків, особливостей різних змістовних напрямків і аудиторій учасників навчального процесу. До перспективних напрямків досліджень слід віднести виявлення можливостей групової динаміки, заснованої на застосуванні найсучасніших інфокомунікативних, мультимедійних та інтерактивних технологій, під час навчальних, психологічних і навчально-психологічних занять і курсів, що здійснюються у мережевому просторі; розробка індивідуальних і групових освітніх просторів, побудованих штучним інтелектом з урахуванням персональних і групових патернів продуктивного навчання тощо.

Список використаних джерел

1. Бабин А.И. Инфокоммуникационные технологии в образовании: глобальные тенденции развития. *Современные наукоемкие технологии*. 2007. Вип. 11. С. 42-43.
2. Голуб Л. Виртуальное обучение. *Учись. Работай. Отдыхай*. 2008. №30 (191). С. 12-13.
3. Гриценко В.С. Теория постиндустриального общества в современной зарубежной науке. Пермь: ПГУ, 2010.
4. Мунтян П. Влияние сети Интернет на развитие человека как психологическая проблема. *Белорусская цифровая библиотека*. URL: http://www.library.by/portalus/modules/psychology/readme.php?subaction=showfull&id=1106588195&archive=&start_from=&ucat=15&category=15 (дата звернення: 10.21.2014).
5. Назар М.М. Деякі інструменти дистанційного навчання у розвитку суб'єктної активності. *Технології розвитку інтелекту*. Київ, 2017. Т. 2. № 7 (18). URL: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/315 (дата звернення: 22.01.2019).
6. Признаки постиндустриального общества: общая характеристика и основные типы. *BusinessMan.ru*. 2016. URL: <https://businessman.ru/new-priznaki-postindustrialnogo-obshhestva-obshhaya-karakteristika-i-osnovnye-tipy.html> (дата звернення: 18.01.2019).

7. Орлов В.В., Гриценко В.В. Постиндустриальное общество и проблема труда. *Философия и общество*. 2012. №3. С. 60-78.
8. Рудницька С.Ю. Тьюторство як чинник розвитку суб'єктності дорослих у комбінованому очно-дистанційному навчанні. *Технології розвитку інтелекту*. Київ, 2018. Т. 2. № 9 (20). URL: http://psytir.org.ua/upload/journals/2.20/authors/2018/Rudnytska_S_Y_Tutorstvo_yak_chynnyk_rozvytku_subyektivnosti_doroslykh_u_kombinovanomu_ochno_dystantsiynomu_navchanni.pdf (дата звернення: 11.02.2019).
9. Смутьсон М.Л. Психологічні особливості віртуальних навчальних середовищ. *Технології розвитку інтелекту*. Київ, 2012. Т. 1. № 3. URL: http://psytir.org.ua/upload/journals/3/authors/2012/Smulson_Maryna_Lazarivna_-_Psychologichni_osoblyvosti_virtualnyh_navchalnyh_seredovysh.doc (дата звернення: 17.01.2019).
10. Смутьсон М.Л., Депутат В.В., Іванова О.В. Психологічні умови розвитку суб'єктної активності у віртуальному просторі на прикладі дистанційного курсу. *Технології розвитку інтелекту*. Київ, 2018. Т. 2. № 9 (20). URL: http://psytir.org.ua/upload/journals/2.20/authors/2018/Smulson_M_L_Deputat_V_V_Ivanova_O_V_Psychologichni_umovy_rozvytku_subyektivnoi_aktivnosti_u_virtualnomu_prostori.pdf (дата звернення: 19.01.2019).
11. Смутьсон М.Л. Розвиток інтелекту та суб'єктності дорослих у віртуальному просторі. *Технології розвитку інтелекту*. Київ, 2016. Т. 2. № 2 (13). URL: http://psytir.org.ua/upload/journals/2.2/authors/2016/Smulson_Maryna_Lazarivna_Rozvytok_intelektu_ta_subyektivnosti_doroslykh_u_virtualnomu_prostori.pdf (дата звернення: 15.01.2019).
12. Чумак В.В. Впровадження дистанційних технологій у процес розв'язування студентами психологічних задач. *Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми (Психологія нового тисячоліття)*: тези доповідей міжнар. наук-практ. інтернет-конф., 28 травня 2012 р. 2012. URL: http://www.psy-science.com.ua/Konferenciya_2012_05_28/Chumak_Viktor_2012.doc (дата звернення: 2013.03.02).
13. Bell D. *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books, 1973.
14. Castells M. *The Rise of the Network Society*. Wiley-Blackwell, 2009. 656 p.
15. *Complexity, Global Politics and National Security* / ed. by D. Alberts, T. Czerwinski. Washington, D.C., 1997. P. 87.
16. Harris R.J. *A Cognitive Psychology of Mass Communication*. 4th ed. Mahwah: Lawrence Erlbaum, 2004. 488 p.
17. *Psychology and the Internet: Intrapersonal, Interpersonal, and Transpersonal Implications* / ed. by Jayne Gackenbach. 2nd ed. San Diego: Academic Press, 2006. 392 p.
18. Suler J. *The Psychology of Cyberspace*. New Jersey: Science and Technology Center of Rider University, 2007. URL: <http://www-usr.rider.edu/~suler/psy cyber/psy cyber.html> (дата звернення: 03.03.2019).

References transliterated

1. Babin A.I. Infokommunikacionnye tehnologii v obrazovanii: global'nye tendencii razvitija. *Sovremennye naukoemkie tehnologii*. 2007. Vip. 11. S. 42-43.
2. Golub L. Virtual'noe obuchenie. *Uchis'. Rabotaj. Otdyhaj*. 2008. №30 (191). S. 12-13.
3. Gricenko B.C. *Teoriya postindustrial'nogo obshhestva v sovremennoj zarubezhnoj nauke*. Perm': PGU, 2010.

4. Muntjan P. Vlijanie seti Internet na razvitie cheloveka kak psihologicheskaja problema. Belorusskaja cifrovaja biblioteka. URL: http://www.library.by/portalus/modules/psychology/readme.php?subaction=showfull&id=1106588195&archive=&start_from=&ucat=15&category=15 (data zvernennja: 10.21.2014).
5. Nazar M.M. Dejaki instrumenty dystancijnogo navchannja u rozvytku sub'jektivnoi' aktyvnosti. Tehnologii' rozvytku intelektu. Kyi'v, 2017. T. 2. № 7 (18). URL: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/315 (data zvernennja: 22.01.2019).
6. Pryznaky postyndustrial'nogo obshhestva: obshhaja harakterystyka y osnovnye typy. BusinessMan.ru. 2016. URL: <https://businessman.ru/new-priznaki-postindustrialnogo-obshhestva-obshhaya-xarakteristika-i-osnovnye-tipy.html> (data zvernennja: 18.01.2019).
7. Orlov V.V., Grycenko V.V. Postyndustrial'noe obshhestvo y problema truda. Fylosofija y obshhestvo. 2012. №3. S. 60-78.
8. Rudnyc'ka S.Ju. T'jutorstvo jak chynnyk rozvytku sub'jektivnosti doroslyh u kombinovanomu ochno-dystancijnomu navchanni. Tehnologii' rozvytku intelektu. Kyi'v, 2018. T. 2. № 9 (20). URL: http://psytir.org.ua/upload/journals/2.20/authors/2018/Rudnytska_S_Y_Tutorstvo_yak_chynnyk_rozvytku_subyektivnosti_doroslykh_u_kombinovanomu_ochno_dystantsijnomu_navchanni.pdf (data zvernennja: 11.02.2019).
9. Smul'son M.L. Psychologichni osoblyvosti virtual'nyh navchal'nyh seredovyshh. Tehnologii' rozvytku intelektu. Kyi'v, 2012. T. 1. № 3. URL: http://psytir.org.ua/upload/journals/3/authors/2012/Smulson_Maryna_Lazarivna_-_Psychologichni_osoblyvosti_virtualnyh_navchalnyh_seredovyshh.doc (data zvernennja: 17.01.2019).
10. Smul'son M.L., Deputat V.V., Ivanova O.V. Psychologichni umovy rozvytku sub'jektivnoi' aktyvnosti u virtual'nomu prostori na prykladi dystancijnogo kursu. Tehnologii' rozvytku intelektu. Kyi'v, 2018. T. 2. № 9 (20). URL: http://psytir.org.ua/upload/journals/2.20/authors/2018/Smulson_M_L_Deputat_V_V_Ivanova_O_V_Psychologichni_umovy_rozvytku_subyektivnoi_aktyvnosti_u_virtualnomu_prostori.pdf (data zvernennja: 19.01.2019).
11. Smul'son M.L. Rozvytok intelektu ta sub'jektivnosti doroslyh u virtual'nomu prostori. Tehnologii' rozvytku intelektu. Kyi'v, 2016. T. 2. № 2 (13). URL: http://psytir.org.ua/upload/journals/2.2/authors/2016/Smulson_Maryna_Lazarivna_Rozvytok_intelektu_ta_subyektivnosti_doroslyh_u_virtualnomu_prostori.pdf (data zvernennja: 15.01.2019).
12. Chumak V.V. Vprovadzhenja dystancijnyh tehnologij u proces roz'jazuvannja studentamy psychologichnyh zadach. Virtual'nyj osvittij prostir: psychologichni problemy (Psychologija novogo tysjacholittja): tezy dopovidej mizhnar. nauk-prakt. internet-konf., 28 travnja 2012 r. 2012. URL: http://www.psy-science.com.ua/Konferenciya_2012_05_28/Chumak_Viktor_2012.doc (data zvernennja: 2013.03.02).
13. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. New York: Basic Books, 1973.
14. Castells M. The Rise of the Network Society. Wiley-Blackwell, 2009. 656 s.
15. Complexity, Global Politics and National Security / ed. by D. Alberts, T. Czerwinski. Washington, D.C., 1997. S. 87.
16. Harris R.J. A Cognitive Psychology of Mass Communication. 4th ed. Mahwah: Lawrence Erlbaum, 2004. 488 s.
17. Psychology and the Internet: Intrapersonal, Interpersonal, and Transpersonal Implications / ed. by Jayne Gackenbach. 2nd ed. San Diego: Academic Press, 2006. 392 s.

18. Suler J. The Psychology of Cyberspace. New Jersey: Science and Technology Center of Rider University, 2007. URL: <http://www-usr.rider.edu/~suler/psycyber/psycyber.html> (data zvernennja: 03.03.2019).

Nazar M.M. Psychological potentials of virtual education in post-industrial society. Goal of a research is an exposure of education role in virtual environment of Internet in post-industrial society. Education in virtual space of Internet identifies it's psychological role not only as possibility but also as leading property characterizes society of new (post-industrial) formation and is base inherent for him, taking into account two factors: at first, necessities of individuals to carry out constantly working of new knowledges, abilities and skills, is necessary for providing of the own social productivity and adaptiveness, secondly – functioning and development of virtual network space of Internet, grows into a leading ground for education and self-training, both individual and group. These two psychological resources begin to occupy core positions for development of psychical, intellectual possibilities of modern man as a representative of post-industrial society.

Learning and education are expanding with every year into virtual space of Internet, and in some situations are moving into this space. Educational process in a broad sense, permanent learning begin to occupy special place in the post-industrial society hierarchy of values, as determines the productivity of individual activity, flexibility of social adaptation and, in general, quality of life. As a result of post-industrial society development, psychological value of permanent education in virtual space are growing. The necessity of balanced and safe development of education in virtual space of Internet, bringing in to it of both new participants and educators (teachers, trainers of on-line programmes and courses, trainings, employments, webinars etc.), becomes more actual, needs of comprehensive psychological researches of it's possibilities, advantages and failings, features of different content directions and audiences of educational process participants, are growing.

Key words: virtual space, distance education, distance learning, e-learning, post-industrial society, Internet.